

jektivity vycházející řešení, nýbrž že smysl transcendentální metody nemůže být v ničem jiném nežli v objeovávání a vyjasňování této subjektivity samé, že subjektivita, daleka toho být jednoduchým datem, musí, třeba byla poslední explíkans, v procesu explikace teprve být odhalena a ve svých výkonech vždy hloub zachycována. Je iluzí, domníváme-li se, že podstata subjektivity je nám stále přítomna, dána a známa; iluzí, o kterou se přičinil theologický motiv nesmrtelné jednoduché substance, matematický motiv jistoty a jednoduchosti výchozího disku a psychologický motiv sebejistoty vědomí, a viděli jsme, jak myslitelům, kteří chtěli v novější době právě subjektivitu učinit pevným východiskem a kteří v důsledku toho došli ke konstruktivní metodě ve filosofii, tento pojem sám se rozplýval, veda k vždy novým diskvinkcím a k pokusům o vždy hlubší počátek. Filosofický objev terénu subjektivity v transcendentálním, tj. universálním smyslu, jsme charakterizovali jako *redukcí*, explikaci reduktivně umožněnou jakožto konstituci, a charakterizovali jsme různé etapy tohoto explikativního postupu. Nyní přistupujeme však ke konkrétní analytické práci o svém problému. Tento problém je člověk ve svém poměru ke světu; to je tedy téma následující skici, která bude nutně neúplná a zkusmá, poněvadž každý krok je zde vlastně indikací dosud nezpracovaných problémů. Je-li zachovávan v té části kapitoly, jež traktuje konstitutivní problémy, postup syntetický, nestalo se tak proto, aby výkladu bylo dodáno zdání systému, který pro důsledného fenomenologického myslitele není deziderátem, nýbrž pouze z důvodů určité přehlednosti literární. Nezamyšlíme podat nic jiného než jakousi představu o konstitutivním procesu a poznamenáváme přímo, že neobyčejně významné problémy jsou tu sotva dotčeny, např. problém modalizace (modů jistoty), jež stojí v úzké souvislosti s problémem ontologickým. Leč pro nás jedná se zde především o vyjasnění způsobu, jak člověk existuje ve svém světě a jak se k němu vztahuje – v jakých základních vrstvách a v jakého druhu výkonech subjektivity se tento poměr ustaluje, a tu snad bylo dovoleno rozdělit akcenty s ohledem na náš cíl.

I.

Deskriptiva situace člověka na světě.

Forma tohoto bytí na světě. Domov a cizota.

Časová dimenze světa. Náladová a subjektivní dimenze světa

Téma, které máme analyzovat, je člověk ve světě, tedy především je třeba vymezit tento předmět ryze deskriptivně, jakožto předmětné vodítko. Vyděme-li od člověka jako fundamentálního člena vztahu, postihujeme-li jej objektivně jakožto část přírody, jako živého tvora v rozmanitosti reakcí, patří k němu zajiště podstatně tělesnost, kterou (jako všechna zvířata) vládne a jejímž prostřednictvím je v neustálé interakci s věcmi svého okolí. V myšlenice tělesnosti narážíme na jednu z podstatných hranic možné variace své koncepce člověka; mohou mu dávat tělesnost fantastickou, a v tom se o možnou variaci postarali autoři fantastických románů od Lukiana přes Swifta a Wellse; ale bez tělesnosti a komunikace s okolním světem prostřednictvím této tělesnosti lidskou bytost myslit nemohu. K mému vědomí o člověku však patří více; tělesnost, kterou je disponováno, patří k podstatě živočicha vůbec, v našem povědomí o člověku je ovšem tento moment pouhou komponentou. Je to základní komponenta lidské konečnosti, poněvadž na základě své tělesnosti stojí člověk v kauzální interakci (v širokém smyslu, nemluvě o filosofických teoriích) s věcmi svého okolí, jež jej omezují. Leč věci lidského okolí jsou nejen kauzální agentia, která člověka omezují, nýbrž jsou jako samostatná kauzální agentia, tj. jako věci, člověkem též chápány; člověk není pouze věc mezi věcmi, jako ještě zvíře (s výjimkou snad nejvyšších primátů), nýbrž ví především o této své situaci, *chápe* svou vlastní konečnost. Konečnost na základě interakce je pevná situace, jejíž konkrétní tvar se sice neustále mění, ale z níž člověk jako člověk nemůže vykročit. Blíže určit možno tuto stálou situaci jako vědomí odkázanosti na věci a zájem o ně. Věci samy jsou původně zpozorovatelnosti na cestách našich zájmů a jimi vedeného jednání. Leč jejich bytí pro nás se nevyčerpává ovšem touto jejich životní funkcí pro nás. Jsou zde nadále a tímto samostatným bytím k dispozici našemu i cizímu případnému opětovnému jednání, pokud nebyly odstraněny, byvše změněny či spotřebovány. Zároveň jejich bytí pro nás není nějak snad visící v prázdnu; poukazují k dalším a dal-

ším souvislostem, které mohou být původové, účelové, souvislosti pro-
sté sousednosti či následnosti v čase. Tím tedy, že se od jedné věci ob-
racím k druhé, neztrácím snad jsoučno – nestává se mi nedisponovatel-
ným –, zůstává tu naopak základní jakási souvislost, do níž jsou všechny
věci začleněny a která je zde, i když si jí nevšímám, i když z ní nic vý-
slovně neexplikuji, a tato souvislost, která není ničím určitým, žádnou
skutečnou věcí, přece jen v životě neustále je přítomna a působí: kdy-
by jí nebylo, mohli bychom sice mít jednotlivé dojmy, vněmy, myšlen-
ky, vzpomínky, ale nebylo by té takřka automatické vazby, která je
víze v jednotný celek. Kdyby však nebylo tohoto jednotného, jedineč-
ného celku, nebyly by pro nás přeludy snů, představy fantazie apod.
odlišitelné od pozorně sledovaných skutečností. Neměli bychom ani
možnost životní fáze vzájemně pořádat a sjednocovat. Krátce, neměli
bychom to, co působí, že říkáme, že my i jiné věci jsou na světě; měli
bychom jednořivost, neměli bychom svět.

Stojíme zde nyní před zvláštním faktem. Vyšli jsme v pokusu de-
skriptivní analýzy poměru člověka a světa od jednoho člena vztahu
a dospěli jsme k tomu, že jej můžeme charakterizovat proprio modo
jen na základě druhého člena vztahu: člověk je bytost, která nejen je
konečná, je částí světa, ale též *má svět*, ví o světě. Se světem jsme se
zde však nesetkali pouze jako se souborem jsoučících věcí, nýbrž přede-
vším jako s funkcí, jež působí, že takovou rozrůstající se skutečnost
můžeme mít ve vědomí, jako s něčím příslušným k podstatě lidství
samé, k formě naší existence mezi věcmi. Nezasluhuje pak ta funkce,
pro niž teprve můžeme mít jednotnou skutečnost, universum všeho, co
jest, jež obsahuje možnost universa, být nazvána světem v nejpůvod-
nějším smyslu?

Můžeme nyní charakterizovat znovu člověka jako bytost mající
svět, přitom svou tělesností ve světě obsaženou a pomocí této tělesnos-
ti žijící v kontaktu s jinými předměty tohoto světa. Žije v něm přede-
vším s jinými subjekty, na prvním místě s bližními. Člověk není cha-
rakterizován pouze právě uvedenými rysy, nýbrž zejména též tím, že
má schopnost pochopit, porozumět i druhým živým bytostem a být si
plně vědom tohoto pochopení. Tento rys vědomého soužití s druhými
byl odedávna vyzvedán jako člověka vyznačující, podstatný pro hu-
manitas. Lidský život není žití pro sebe a o sobě, nýbrž žití s jinými
a s ohledem na ně. Přitom je svět našeho aktuálního prožívání nám
všem společný, je milieu ne snad každé lidské životní aktivity zvláště,

nýbrž v nejrůznějších stupních různých individuím aktuálně, principiál-
ně však všem stejně intersubjektivně přístupné. Leč zde musíme právě
nasadit ke konkrétnější analýze.

Je totiž důležité poznamenat, že svět v tomto původním smyslu se
ohlašuje v celé řadě konkrétních fenoménů, že to není snad nějaká abs-
traktní funkce jednotci, která v každém případě a u všech subjektů
funguje stejným způsobem. Jednota původního světa je jednota zkuš-
nostního stylu, známostního „a tak dále“ v rozmanitosti dojmů, stylu,
který je indikován tím, s ohledem nač jsou věci pochopeny, tedy na-
šími zájmy, a poněvadž tyto zájmy nejsou ryze individuální, nýbrž
formovány v nejrůznějších společenstvích, do nichž náležíme, je náš
svět jako konkrétní fenomén světem životního společenství, k němuž
přináležíme. Tak je svět měšťáků a sedláků, svět primitiva a civi-
lizovaného, svět pomořanů a vnitrozemčanů něčím odlišným. Přes
tuto principiální ménlivost světa jakožto konkrétního fenoménu nutno
zdůraznit, že svět se nemění tak jako empirické předměty: je něčím re-
lativně konstantním a jeho změny se nedají *přímo* konstatovat jako
změny jednotlivých věcí. Změny v našem světě se odvíjejí netematic-
ky, bez naší vědomé aktivní spolupráce, a teprve pohled reflexe je s to
je v upomínce pojímout, zachytit; ostatně toto zachycení změny světa sa-
mého, jež se odvíjejí např. při přechodu z jednoho životního věku do
druhého, je složitý problém fenomenologický, jež ve formě zvláště
obtížné znovu klade všechny problémy vzpomínky.

K následujícímu popisu budíž připomenuto, že nesmí být pojat, jako
by byl popisem nějakých určitých, existujících věcí našeho okolí nebo
snad jako popis jejich věcné podstatné struktury, nýbrž jakožto popis
onoho zvláštního fenoménu *bytí na světě*, který pro přemýšlení *sensus*
communis je zprvu beznadějně zakryt jednotlivými věcmi a jejich
vlastní objektivní strukturou. Dalo by se skoro říci, že popis onoho
podstatného „uvnitř“ je popisem *perspektivy* universa, kdyby tento po-
jem perspektivy nesugeroval přílišně „subjektivnost“, nepůvodnost fe-
noménu. Bytí na světě je perspektiva, ale taková, v níž věci teprve mo-
hou být tím, čím jsou – a perspektiva, která se sře a bez nich a před
nimi.

S perspektivou má struktura světa společně také to, že z určitého
centra ubíhá do dálky, do neurčité hloubi. Patří k podstatě našeho svě-
ta, že je jeho centrálním jádrem část, s níž jsme převážně obeznámeni,
v níž se cítíme bezpečni, kde není takřka třeba nic objevovat, kde kaž-

dé očekávání již bylo anebo vždy může být typickým způsobem vyplněno, a tuto část nazýváme domovem. Domov není pouze nás individuální; patří k němu společenství, a na základě různých do sebe zapadajících zájmů společenstev skupin na něm zúčastněných obsahuje různé typické struktury: úzký rodinný domov se svými životními funkcemi každodenního nejbližšího styku a pořádku, širší domov volnějších společenstevských svazků, s nimiž se člověk cítí v různé míře spjat a jimž na základě tradic a vlastních zájmů rozumí. Uvnitř tohoto domova v širším smyslu děje se pak diferenciace v oblasti, světy různých povolání, v nichž je každý rovněž různým způsobem „zdomácnělý“, z nichž teprve pohlíží na druhé; přesto patří v určitém smyslu všechna tato povolání lidská, na jejichž funkci jsme ve svém společenství uvyklí, k domovu v širším smyslu slova. Odstupnění domova rodinného, místního, obecního, krajového, národního, státního atd. děje se za do neurčita ustupujícího míšení známého s neznámým, vzdáleného s blízkým.

Domov však není, jak by se snad ze srovnání s perspektivou mohli soudit, podle mé okamžité pozice orientované centrum. Domov není tam, kde jsem právě já, nýbrž právě já sám mohu být z domova vzdálen; domov je útočiště, místo, kam patřím více než kamkoli jinam; více domovů nemůže být prožíváno zároveň s toutéž intenzitou. Je to ta část universa, která je nejvíce lidsky proniknuta; věci jsou zde takřka již ořepčít, či aspoň, co druzí s nimi počínají či že si s nimi nějak počínají, a v tomto pochopení jsou nepřekvapivé a nenápadné. Nenápadnost je zvláštní znak domova, který k ní spěje jako k svému (ovšem zřídka realizovanému) *τέλος*. V samém centru domova není *příroda*, ohlašuje se tu pouze jako „to, z čeho“ a „to, v čem“ (sem patří též zjevy jako noc a den, roční období aj.); a tak není příroda ve vlastním, původním smyslu *φύσις* universem jsoucím, nýbrž určitou vrstvou, která není centrální a která má různého druhu odstínění a odstupnění, jako nejbližší okolí, příroda takřka domácká, příroda vlastního kraje atd. ...

Hranice vzdálenějšího domova strou se do neurčita a zanikají v nezdámácnělém, cizím, v dálavě. Dálava a cizota má opět svá odstupnění a své zvláštní modality; a budiž však hned podotčeno, aby nevznikl dojem falešné opozice, že dálava nemá snad ráz naprosto neobeznámenosti, nýbrž je zvláštní modus orientovaného pochopení, a to v kontrastu k domovu. Vždyť svět je celek, z něhož se žádný zjev na-

prosto nevymyká, a nemůže se v něm nikde vyskytovat radikální nepochopitelnost. Ale dálava a cizota (obojí podstatně patří k sobě) je taková, že na každém kroku je možné překvapení, předměty i lidé se chovají nebo mohou chovat na každém kroku jinak, než jsme zvyklí ze svého domova.

Existuje nyní dvojitý základní modus dálavy–cizoty: lidská a mimolidská, a v mimolidské opět živá a neživá. Cizota lidská je vázána na pochopení např. exotického společenství jako lidského, třeba jeho vztahům k větším okolím ani k bližším nerozumíme v tom smyslu, že je sami nemůžeme prožívat a že typus jednáni v tomto společenství je nám neznám, že zde existují jiná povolání a s nimi jiné artikule uzů-álných předmětů, že případně celkový poměr k životu a skutečnosti je jiný, překvapující, neočekávaný. Tak stojíme k exotům vysoké i slabé kulturní diferenciace: chápajíc je jen zvenčí, intelektuálně; a přesto je ovšem tato „nepochopitelnost“ určitým kontrastním druhem *pochopení*, které je schopné systematické organizace, třeba nepřestalo být pochopením *cizího*. Snad jsme schopni s těmito lidmi v některých velmi všeobecných ohledech cítit a žít jejich životem, nikdy však v celku – leda za podmínek, že se svému staršímu způsobu života *odcizíme*. – Ostatně cizota lidská jako *možná fólie* stojí vždy kdesi na okraji našeho zdámácnělého světa – třeba cizota fantastická, cizota báječných světů, které leží kdesi v dálce a mají jiný zkušnostní styl nežli náš domov. Zde fantastika existuje na podkladě pozvolné obměny skutečnostního stylu s realitou v jednotě téhož světa; tvoří cosi jako „okrajovanost“ možný, neznámý, neprobádaný. Podotkneme ihned, že docela jiná je celková situace světů ryze fantastických, tvořících sféry pro sebe, světů fiktivních, jejichž poměr k jedinému základnímu světu skutečnosti je zvláštní, složitý problém.

Zesílená cizota vládne v našem poměru k živé přírodě, pokud živí tvorové nepatří k čistě zdámácnělým, pragmaticky pochopeným složkám domova (ale i tu cizota někdy propuká). Zvíře se svými životními vztahy není jednoduše vnímaná věc a není též jednoduše občan našeho lidského světa. Zvíře nám vnucuje svůj zvířecí poměr k nám – poměr obrany a útoku; v tomto úzkém pásmu se s ním stýkáme (pokud jde ovšem o zvíře nedomestikované), pouze v něm a v několika základních organických funkcích mu původně rozumíme. A za okruhem života vůbec se prostírá ještě příroda, ale již ryze cizí, nechápající, bezohledná, takřka beztvárná a hrozivá; nikoli již příroda jako k našim potře-

bám upravená oblast, zásobárna nebo vlast, nýbrž jako něco nezvládnutelného, nesmírně silného a chaotického, z čeho hrozí katastrofy. Život: nesmírná lhostejnost a síla hmoty, která je tak posléze termínem ad quem našeho světa v jeho rozprostření z domova v cizotu.

Leč tato první dimenze světa, jak jsme ji právě v jejím napětí mezi domovem a cizotou načrtli, je pouze jedinou jeho dimenzí, které po bok nutno ještě postavit jiné. Je to především dimenze časová, v našem povědomí velmi bohatě diferencovaná, zejména v souvislosti se světem domova. Čas je pro nás jednotná oblast toho, co přišlo, právě jest a přijde, a v každém z těchto oborů se rýsuje určité artikulare. Minulost, přítomnost i budoucnost obepínají veškerenstvo funkcí našeho života i našich zaměstnání a udávají mu takt. Každá životní funkce, každá etapa našeho zaměstnání má svůj čas, časové frázování spoluurčuje styl života; celé toto rozčlenění spočívá pak na periodickém běhu přírodního času s jeho pravidelným střídáním dne a noci, ročních období atd. Nejen náš *den* je pak artikulován pravidelným chodem života v čas k odpočinku, k práci, k občerstvení, k zábavě atp., nýbrž i celými periodami životními se táhne týž princip: nedospělost, dospělost a stáří jsou odděleny podle principu času k...

Jednotné a nastálo artikulovaný čas tvoří pro nás přítomnost v širokém smyslu, jejíž hranice jsou různě posuvné; mluvíme o přítomnosti ze svého stanoviska osobního, rozumějíc tím pravidelné utváření svého nynějšího života; z hlediska společenství nebo některé velké jeho funkce, mluvíce např. o československém národním hospodářství přítomném nebo o stavu české beletrie v přítomnosti. Minulý svět nestojí pro nás již s přítomným v naprosté jednotě stylu, cítíme jej jako kontrast a prostírá se povlovným, ale místy přerývaným přechodem do neurčité. Z nejdůležitějších míst přechodu je generativní souvislost; nepřijímáme zplna svět svých otců, který pro nás vždy patří k minulosti. V generativní posloupnosti však zůstávají ještě určité společné úkoly, jež dále frázují čas – tentokrát historicky. Svět našeho domova je svět tradic a dále nesených, předávaných impulsů. Fantastickou konečnou margo v historické dimenzi tvoří mythos, který je tak příslušný k inventáři naivního světa a teprve vědeckým povědomím zatlačován.

Přírodní čas je daleko chudší struktury; jako život zvířete má poměrně k lidskému slabou artikulaci, tak i jeho čas, ale má přece jen týž charakter času k něčemu; ryze objektivně přírodní čas však nemá tento ráz, je prostou jednodimenziální sukcesí.

A ještě jednu dimenzi, jež patří nutně k našemu bytí na světě podstatně důležitou aspoň načrtnout, má-li problematika tohoto faktu být rozčleněna v jakési konkrétnosti. Je to dimenze, kterou bychom mohli nazvat subjektivní, poněvadž souvisí s celkovým životním pocitem za daného stavu věcí. Celé jsoucno se nám jeví vždy v určitém náladovém zbarvení; nálada je sice vždy vlastní, vnitřní „stav“, ale zbarvuje zároveň naše věcné okolí, které jako by na ní participovalo. Ba různé oblasti světa jsou, jak jsme již viděli, též náladově různě charakterizovány a z určitých věcí, zvlášť vzpomínkami zatížených, na nás stoupají určité nálady.

Nálady a „stavy“ jsou čímsi dynamickým; mají ve své podstatě, že jsou z něčeho a k něčemu; každá nálada je náladou k jistému počínání, i kdyby to mělo být far niente. V náladách a „stavech“ (v tom, jak nám je) tkví tak možnost našich aktivit. Každý život pak je charakterizován jakousi škálou nálad, z nichž některé v zřejmé souvislosti s našimi organickými potřebami se periodicky střídají a zatlačují, jiné pak souvisí spíše s celkovým průběhem našeho života. Náladový život má vždy bohatou strukturu, není nikdy jednoduchý; dá se spíše mluvit o domínantní náladě nežli o výlučné – i v největším hoří se mohou vystopovat vrchy a důly, i v něm probíhá život momenty uspokojení, a naopak je každá radost obklopena horizontem bolesti a hoře.

Existují nálady, v nichž takřka nejsme normálních životních funkcí schopni, nálady olupující o život; existují nálady, v nichž život je schopen mechanické funkce, nálady lhostejné a všední, a konečně nálady, které nám otvírají nějakou význačnou životní možnost. Chápajíc se takových, hledíme celý svůj život podle nich zorganizovat, podřizujeme jej nějaké podstatné vášni jako určujícímu *τέλος*. Jsou to nálady, v nichž se rodí nejpodstatnější lidské činnosti, z nichž vzniká tvůrčí život; v nich se vztahujeme k celku života a světa, v nich žije vždy údiv nad celkem, jakési předtematické pochopení faktu bytí na světě.

2.

Poukaz k historickému vývoji problému.

Kant, W. Humboldt, Dilthey, Simmel, Husserl, Heidegger atd.

V tomto deskriptivním nártu stal se pokus ontologický problém pojímat v částečném protikladu ke konstruktivním tradicím, jež mu dávají formu problému kategorií. Svět pro nás není souhrn či systém ka-